

Przedmowa

Wielu historyków ma skłonność do spychania historii wojskowości na boczny tor. Nie sposób jednak zrozumieć pewnych wydarzeń historycznych bez zbadania ich aspektów militarnych. Jednym z takich fenomenów są stosunki republiki weimarskiej z jej wschodnim sąsiadem, Polską. Po klęsce w I wojnie światowej Niemcy – rozbrojone i osłabione – zmuszone zostały do oddania nowemu państwu polskiemu większej części Górnego Śląska, Wielkopolski i Prus Zachodnich. Odzyskanie tych terytoriów stało się zasadniczym celem międzywojennej polityki Niemiec. Armia niemiecka, Reichswehra, również skupiała swoją uwagę na terytoriach wschodnich. Ponieważ niemieckie wojska lądowe zostały ograniczone traktatem do 100 000 żołnierzy, nie było nadziei na rewizję ustaleń z Wersalu przy użyciu siły. Realia militarne zmuszały armię niemiecką do planowania obrony granic przed możliwym atakiem armii polskiej. W Niemczech przeprowadzano skomplikowane manewry wojskowe, symulujące polski atak na Berlin i Prusy Wschodnie. W dobie republiki weimarskiej, jak również przez pierwsze dwa lata reżimu narodowosocjalistycznego, armia polska była wielokrotnie większa od Reichswehry i zdolna do przeprowadzenia skutecznego ataku na wschodnią granicę Niemiec. Taka sytuacja militarna była czynnikiem determinującym w najwyższym stopniu stosunki dyplomatyczne pomiędzy oboma państwami. Jak dotąd nie powstało wyczerpujące opracowanie przygotowań wojskowych Niemiec i Polski wzdłuż ich wspólnej granicy¹. Książka ta stanowi próbę wypełnienia owej luki w historii wojskowości XX wieku.

Celem niniejszej pracy jest ustalenie przygotowań obronnych podjętych przez Niemcy wzdłuż ich wschodniej granicy od 1918 do 1933 roku, czyli od zakończenia I wojny światowej do utworzenia rządu przez Hitlera w styczniu 1933 roku. To drugie wydarzenie wyznaczało koniec polskiej przewagi militarnej na wschodzie, ponieważ Hitler wkrótce złamał, nakładając na niemieckie siły zbrojne ograniczenia, postanowienia traktatu wersalskiego. W opracowaniu niniejszym zbadane zostaną możliwości obrony granicy Niemiec oraz kroki podjęte przez armię niemiecką dla wzmocnienia jej obrony. Kwestia ta jest szczególnie istotna z uwagi na uzbrojenie będące w użyciu w latach dwudziestych. Chociaż obszar między Berlinem a Warszawą jest właściwie pozbawioną większych przeszkód równiną, to okopana piechota wsparta artylerią byłaby w stanie utrzymać się przeciwko połączonym atakom piechoty i kawalerii, czyli dokładnie takiego rodzaju działaniom, jakie mogłaby podjąć Polska. Ponadto każde polskie uderzenie na Berlin wiązałyby się z koniecznością forsowania dużej rzeki – Odry. Praca ta ustali jakiego rodzaju działania obronne planowała prowadzić Reichswehra celem odparcia polskiego ataku i wykaże, jak

¹ Praca niniejsza została wydana w 1987 r. w USA, gdzie rzeczywistości tego typu aspekty dotyczące okresu międzywojennego nie były w sposób tak dogłębny poruszane (przyp. red.).

istotne znaczenie miała w tychże planach Odra. Wreszcie, omówione zostaną obawy Niemców o bezpieczeństwo Prus Wschodnich i przygotowania do obrony tej odizolowanej prowincji.

Oprócz geograficznych i taktycznych aspektów zagadnienia niewielka liczebność posiadanych sił zmusiłaby rząd niemiecki do działania w warunkach ograniczonej swobody strategicznej i operacyjnej. Ogólnie rzecz ujmując, trzy niemieckie dywizje, które Niemcy utrzymywali na tym obszarze, byłyby niewystarczające do odparcia ataku piętnastu dywizji, jakie mogła wystawić Polska. W opracowaniu zbadane zostaną przedsięwzięcia podjęte przez armię niemiecką dla zniwelowania tej przewagi liczebnej. Jednym z tych kroków była rekrutacja nieregularnych formacji straży granicznej, często złożonych z mieszkańców terenów pogranicznych; utrzymywanie systemu fortyfikacji w Prusach Wschodnich i na linii Odry; oraz kompleksowy program szkolenia, który pozwoliłby zrównoważyć niedostatki liczebności wysoką jakością sił niemieckich. Ta trzecia metoda była na dłuższą metę najważniejsza. W dobie rosnącej złożoności systemu wojskowego państwa niemieccy oficerowie uważali, że dla zabezpieczenia granic nie mogą polegać na wpółwyszkolonych formacjach nieregularnych. Wśród niemieckiego korpusu oficerskiego było niewielu entuzjastów idei „narodu pod bronią”. Ponadto, rozwój ciężkiej artylerii stawał pod znakiem zapytania użyteczność nawet stałych fortyfikacji, co wielokrotnie ukazała praktyka minionej wojny. Brak zaufania do formacji granicznych i fortyfikacji nie pozostawił niemieckim przywódcom wojskowym wyboru i skłonił ich do opracowania koncepcji obrony państwa opartej na mobilnej armii o wysokiej jakości. Przewidywane zagrożenie ze strony Polski stanowiło główny powód wypracowania taktyki Blitzkriegu.

Bez analizy armii polskiej, zwłaszcza zaś tego, jak była ona postrzegana w Berlinie, żadna dyskusja na temat stosunku potencjałów militarnych Polski i Niemiec nie byłaby kompletna. Przewaga liczebna sił polskich nad granicą niemiecką jest faktem, który nie podlega dyskusji. Skala tej przewagi, wyrażającej się mniej więcej w stosunku 3 do 1 na korzyść Polaków, była potencjalnie rozstrzygająca. Jednak samo „liczenie dział” jest najmniej wyrafinowaną formą analizy militarnej. Praca ta ukaże opinię Niemców o rzeczywistym stanie i wartości bojowej armii polskiej. W latach dwudziestych, podobnie jak współcześnie, armia była tak dobra, jak dobry był jej sprzęt. Nowoczesny sprzęt wojskowy jest skomplikowany i drogi. Aby dostarczyć wojsku nowoczesną broń, państwo musi posiadać zarówno odpowiednie zaplecze technologiczne, jak i silną gospodarkę; Polska nie miała ani jednego, ani drugiego. Opracowanie to pokaże więc, w jaki sposób Polska próbowała przezwyciężyć swoją słabość gospodarczą i stworzyć nowoczesną armię.

Książka ta jest oparta głównie na nieopublikowanych źródłach. Pierwszym podstawowym źródłem był ogromny zbiór dokumentów Niemieckiego Ministerstwa Spraw Zagranicznych, zdobytych przez armię amerykańską pod koniec II wojny światowej. Dokumenty te, w postaci mikrofilmów, są dostępne w Archiwum Narodowym w Waszyngtonie, pod oznaczeniem mikrokopii T 120. Wśród ogromnej liczby dokumentów znajduje się korespondencja niemieckiego ministra spraw zagranicznych, sekretarzy stanu i różnych wydziałów (*Abteilungen*) niemieckiego Ministerstwa Spraw Zagranicznych. Zbiory Archiwum Narodowego zawierają wiele tajnych akt (*Geheimakten*). Szczególnie ważne dla tej pracy były dokumenty Wydziału IV (Po) Ministerstwa Spraw Zagranicznych, dotyczą one bowiem dyplomatycznych i militarnych kwestii polskich. Dokumenty te, zawierające wiele raportów niemieckich urzędników dotyczących polskich manewrów wojskowych, wyposażenia i struktury organizacyjnej, są podstawą do omówienia

potencjału militarnego Polski w rozdziale 3. Oprócz zasobów Ministerstwa Spraw Zagranicznych Archiwum Narodowe² posiada również liczną kolekcję prywatnych zapisków niemieckich przywódców wojskowych. Są one również udostępnione do użytku publicznego. Szczególne znaczenie dla tego opracowania miały zapiski generałów Hansa von Seeckta i Wilhelma Groenera – dwóch najważniejszych przywódców wojskowych doby republiki weimarskiej. Zapiski Seeckta (mikrokopia M 132) były szczególnie pomocne przy analizie niemieckiej strategii podczas wojny polsko-bolszewickiej. Zapiski Groenera (mikrokopia M 137) stanowiły podstawę dla omówienia kontrowersji wokół *Panzerschiffe*³ w rozdziale 4. Innymi zdobytymi dokumentami, które zostały użyte w niniejszej pracy, były archiwa niemieckiej marynarki wojennej, które odnaleźć można w Naval Historical Library w Londynie. Kompletna kopia tych dokumentów znajduje się także w Bibliotece Uniwersytetu Michigan w Ann Arbor. Ten ogromny zbiór dokumentów marynarki został opatrzony numerem katalogowym 13-132849 i jest dostępny na zasadach ograniczonej wymiany międzybibliotecznej z Uniwersytetem Michigan. Dokumenty te stanowią podstawę dla omówienia przygotowań niemieckiej marynarki wojennej do wojny z Polską. Oparty na nich został zwłaszcza, zawarty w rozdziale 4, szczegółowy opis niemieckiego planu ataku na port w Gdyni. Ponadto dokumenty te opisują bardzo szczegółowo pełny program manewrów, ćwiczeń bojowych i gier wojennych, które niemiecka marynarka podejmowała w tym okresie.

Na drugie podstawowe źródło tej pracy składają się dokumenty amerykańskiego attache wojskowego w Berlinie. Amerykańscy attache i ich zespoły wysyłali wiele raportów poświęconych wielu różnym kwestiom interesującym historyka wojskowości – rozmieszczeniu armii niemieckiej, manewrom, uzbrojeniu, itp. Dokumenty te dopiero niedawno zostały zebrane i zmicrofilmowane przez University Publications of America, Inc. Składa się na nie ogółem 28 rolek filmu i są one dostępne po tytule *Military Intelligence Reports: Germany, 1919–1941*⁴. Ponieważ dokumenty te stały się dostępne dopiero w 1983 roku, nie ma przesady w stwierdzeniu, że książka ta jako pierwsza wykorzystuje to ważne źródło. Opis twierdzy w Królewcu w rozdziale 2, pierwszy jaki pojawia się w publikacji anglojęzycznej, oparty jest w dużym stopniu na raportach amerykańskiego oficera, któremu Niemcy zezwolili na odwiedzenie miasta. Większość raportów dotyczących niemieckich fortyfikacji znaleźć można na rolce 24 w tymże zbiorze. Omówienie manewrów armii niemieckiej w latach 1925–1928 zostało oparte w dużym stopniu na raportach amerykańskich oficerów, którzy mieli okazję owe manewry obserwować. Dodatkowo, zbiór ten zawiera przekłady artykułów autorstwa niemieckich oficerów, napisanych dla „*Militär-Wochenblatt*”, najważniejszego periodyku militarnego republiki weimarskiej.

Chciałbym podziękować profesorom Barbarze i Charlesowi Jelavichom z Indiana University. Trudno jest wyrazić słowami, ile przy pisaniu tej pracy znaczyły dla mnie ich doświadczenie naukowe i przyjaźń. Lata, które z nimi spędziłem jako pracownik naukowy, pozostaną na zawsze najcenniejszymi w moim życiu. Ponadto sugestie, wyrozumiałość i wsparcie ze strony mojej żony Roberty, otrzymane podczas badań i pisania tej książki były niezastąpione dla osiągnięcia przeze mnie efektu końcowego. Chciałbym podziękować mojej córce Allison, której bliskie przyjście na świat dało mi mocny bodziec do ukończenia tej pracy.

² National Archives znajdujące się w USA (przyp. red.).

³ Niemiecka klasyfikacja „pancerników kieszonkowych” – „Deutschland”, „Admiral Graf Spee” i „Admiral Scheer” (przyp. tłum.).

⁴ „Raporty Wywiadu Wojskowego: Niemcy, 1919–1941” (przyp. tłum.).